

INSTITUT ZA POVIJESNE ZNANOSTI
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
Odjel za arheologiju

PRILOZI

3/4.

PRILOZI		
VOL. 3/4	S P	1-182 ZAGREB 1986/1987

**INSTITUT ZA POVIJESNE ZNANOSTI
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU**

Odjel za arheologiju

PRILOZI

3/4.

PRILOZI		
VOL. 3/4	S P	1-182 ZAGREB 1986/1987

PRILOZI		
VOL. 3/4	S P	1-182 ZAGREB 1986/1987

IZDAVAČ – PUBLISHER

Odjel za arheologiju
 Institut za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu
 41 000 Zagreb, Krčka 1

ZA IZDAVAČA – EDITOR IN CHIEF

Željko Tomičić

REDAKCIONI ODBOR – EDITORIAL COMMITTEE

Znanstveni kolegij Odjela za arheologiju

IZDAVAČKI SAVJET – EDITORIAL ADVISORY BOARD

Projektno vijeće Odjela za arheologiju.

TEHNIČKI UREDNIK – TECHNICAL EDITOR

Krešimir Rončević

PRIJEVOD – TRANSLATION

Rajka Makjanić

TISAK – PRINTED BY

RO »Zrinski« Tiskarsko izdavački zavod
 42 300 Čakovec, 32. divizije b. b.

NAKLADA

600 primjeraka
 Godišnjak – Annual

Svezak je tiskan sredstvima Samoupravne interesne zajednice znanosti
 Socijalističke Republike Hrvatske preko Komisije za izdavačku djelatnost.

SADRŽAJ – CONTENTS

IZVORNI ZNANSTVENI RADOVI

Ivančica Pavišić, Rezultati probnih iskopavanja na prehistorijskoj gradini Špičak u Bojačnom

Table (Plates): 1 – 12

5 – 23

Žemza Košćević – Rajka Makjanić, Antički tumuli kod Velike Gorice i nova opažanja u panonskoj radionici glazirane keramike

Table (Plates): I – XXI

25 – 70

Vesna Nenadić, Prilog proučavanju antičke Sisciae

71 – 102

Marija Buzov: Antički i ranokršćanski mozaici s natpisom u Jugoslaviji

Table (Plates): 1 – 2

103 – 112

Faber Aleksandra, Osvrt na neka utvrđenja otoka Krka od vremena prehistorije do antike i srednjeg vijeka

Table (Plates): 1 – 9

113 – 140

Željko Tomičić, Novija ranosrednjovjekovna istraživanja Odjela za arheologiju

Table (Plates): 1 – 13

141 – 173

PRIKAZI I OCJENE

Marija Buzov

175 – 177

PRILOZI		
VOL. 3/4	S P 1 – 182	ZAGREB 1986/1987

Ivančica PAVIŠIĆ

REZULTATI PROBNIH ISKOPAVANJA NA PREHISTORIJSKOJ GRADINI ŠPIČAK U BOJAČNOM

Izvorno znanstveno djelo
Prehistorijska
arheologija

Original scientific paper
Prehistorical archaeology
UDK 903.42(497.13)“6377”

Ivančica Pavišić
41000 Zagreb, YU
Institut za povijesne znanosti
Odjel za arheologiju, Krčka 1

Gradina Špičak primjer je naselja iz mlađe kulture polja sa žarama. Na osnovu probnih istraživanja otkriveni su dijelovi stambene arhitekture a naslućuje se i tip naselja. Obrađuje se grupa karakteristične keramike koja pokazuje srodnosti s jugositočnoalpskim područjem, osobito grupom Ruše.

Danas je arheološka slika Hrvatskog zagorja vrlo skromna ali zato poticajna radi prikupljanja arheološke građe za sadržajni i potpuniji prikaz barem sumarnog razvitka te mikro regije kroz određena povijesna razdoblja. Iz tog razloga potaknut je rad na znanstveno-istraživačkom zadatku »Istraživanje naselja i nekropola brončanog i željeznog doba na području Hrvatskog zagorja«, koji je dio znanstvenog potprojekta: »Proces razvoja materijalne i duhovne kulture, prapovijesne, antičke i srednjovjekovne epohe na tlu kontinentalne Hrvatske«.¹

Promatrajući u cjelini uže interesno područje općine Klanjec kao mikro regije, potrebno je istaknuti da je geografski i strateški položaj ovog teritorija bio od presudnog značaja za pojave i razvitak pojedinih kultura od prehistorije do srednjeg vijeka. Kroz duga stoljeća svoje prošlosti ova regija mijenjala je svoj opseg i svoje granice. Ostalo je ipak nešto nepromijenjeno a to je granica između Hrvatskog zagorja i slovenske Štajerske koje dijeli rijeka Sutla. Na krajnjem dijelu Desničke gore koji još geografski pripada Hrvatskom zagorju iznad umjetnog jezera Vonarje s lijeve strane željezničke pruge uzdižu se dominantni vrhovi Grabantovog, Koštrunovog i Špičkovog brijega. U tom stisnutom dijelu sutlanske doline nižu se naselja na susjednoj Štajerskoj strani — Pristava, Sodna vas, Atomske toplice, srednjovjekovni grad Podčetrtek te Olimlje sa samostanom Pavlina. Sa platoa iznad srednjovjekovnog grada Podčetrtra pruža se divan pogled na Hrvatsko zagorje, na njegove dvorce i kurije — Mali Tabor i Veliki Tabor, dvorac Miljanu, Zagorska sela, podno kojeg se prostiru manji brežuljci sa brojnim sakralnim objektima, jedinstvenim u tom slikovitom prostoru.

Osobito plijeni pogled s ovog grada na suprotnu visoravan Špičkovog brijega na kojem se prostiralo prehistorijsko naselje, smješteno neposredno na granici Hrvatske i Slovenije. U rimsko doba dolinom Sutle prolazila je rimska cesta iz Neviodunuma do Poetovia, koja je spajala Posavinu s Podravinom a vjerojatno su i ove trase puteva korištene u predrimsko doba.²

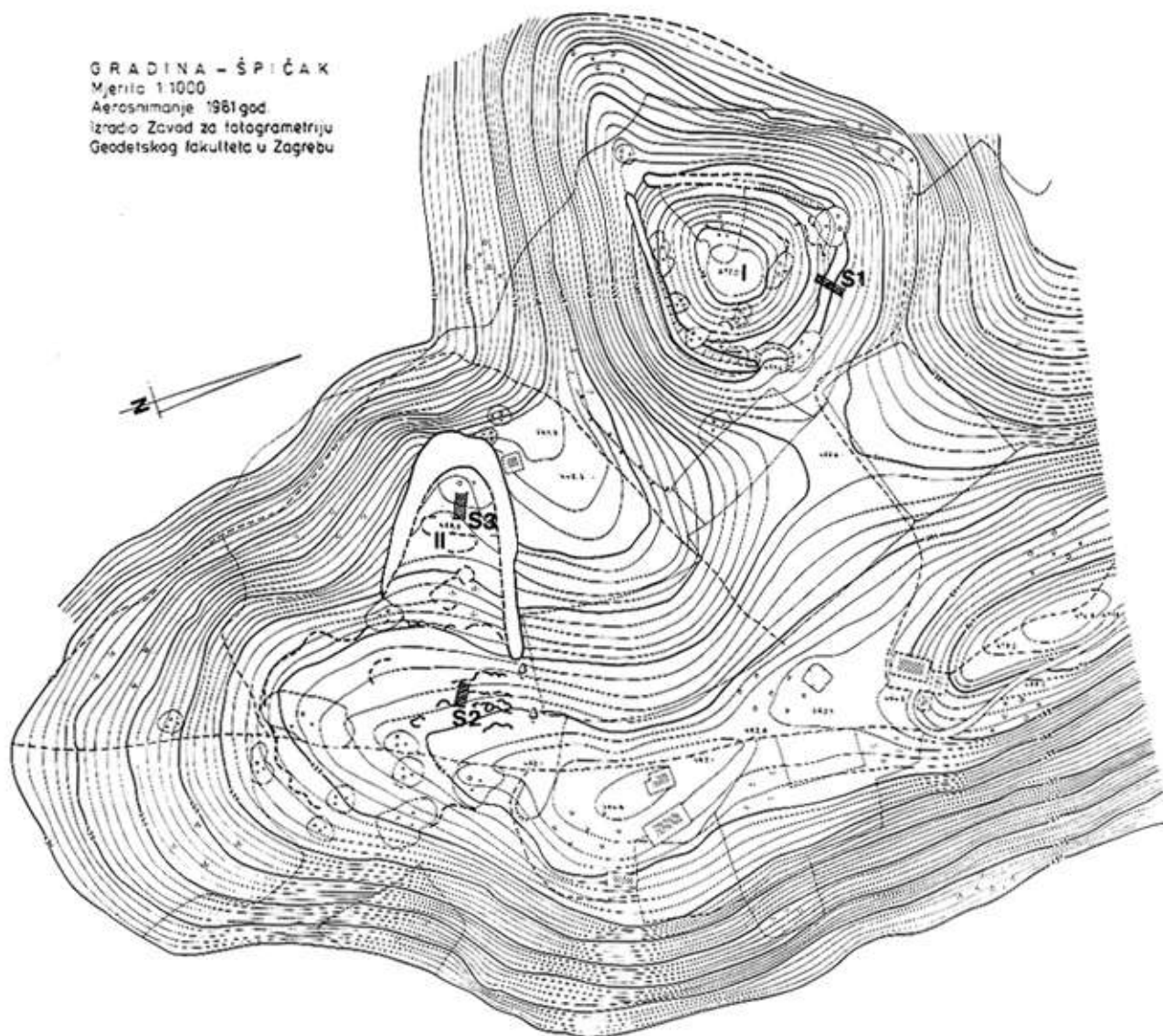
Osobitost ovog terena je pristupačnost stalnih izvora voda, koja je osiguravala trajnije naseljavanje ovog lokaliteta; jedan od njih nalazi se u usjeku između dviju gradina a drugi uz seoski put u Bojačno, koji se i danas koristi kao jedini izvor pitke vode na ovom visinskom položaju. Neposredno ispod Špičaka uz seoski put u Harinoj Zlaki pamti se od davnina izvor tople vode u hridi, koji je 1935 godine privukao pozornost geologa amatera i župnika u Podčetrtku — Friderik Sternad, a on je prvi dao na kemijsku analizu ovu vodu u Zavod za balneoklimatologiju i fizikalnu medicinu u Zagreb.³ Od tada se i proširio glas u široj javnosti o značaju ovog izvora termalne vode s radioaktivnim svojstvima na bazi radiona, radijuma i urana koji pomažu u liječenju teških oboljenja. Ova ljekovita voda koristi se za piće kao i za kupanje u poznatom lječilištu Atomske toplice u Podčetrtku.

Začetnik arheoloških istraživanja na ovom dijelu Hrvatskog zagorja bio je Josip Klemenc, koji je 1939. godine predočio javnosti prve podatke o gradinskom lokalitetu Špičak. Kao vrstan poznavalac terena prikupio je bogatu topografsku građu za ovo područje kao i susjedni slovenski teritorij, a prve površinske nalaze ustupio mu je barun Jakov Kavanaghi na temelju kojih se moglo poduzeti daljnja istraživanja. Godine 1939. J. Klemenc objavio je prikupljenu

gradu u Blatt Rogatec u kojem iznosi kratke podatke o položaju gradine na čijim padinama pretpostavlja postojanje prethistorijskog naselja, koje datira u vrijeme od neolitika do mladog željeznog doba.⁴ Od nalaza prikupljenih sa oranica Mije Lugića iz Bojačnog, spominje ulomke keramike, kućnog lijepa te kamenu sjekiru i nekoliko brončanih predmeta. Kako od tog vremena o ovom lokalitetu nije ništa novo napisano a niti su poduzimana arheološka istraživanja, ove Klemencove informacije i postojeći nalazi u prethistorijskoj zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu pomogli su nam pri reambulaciji terena kao i u dosadašnjim istraživanjima tijekom 1986 i 1987 godine.⁵

S obzirom da je gradina Špičak jedna od najinteresantnijih na području ove regije ali sa nepoznatim kulturnim i stratigrafskim slijedom, odlučeno je provesti pokusna istraživanja. Cilj je bio ustanoviti položaj gradine, utvrditi granice naseljavanja te dobiti šire stratigrafske podatke o unutrašnjosti naselja sa stanjem i sadržajem njegovih ostataka.

U toku istraživanja ustanovljeno je da se na kompleksu na kojem je podignuta Gradina I Špičak u neposrednoj blizini nalazi se još jedna Gradina koja je od Špičaka odvojena blagim prijevojem. Obaduvije Gradine se nalaze na sjevernom rubu sela Bojačno, a u njihovom zaseoku su Harina Zlaka i Luka

Sl. 1 Gradina I — Špičak Gradina II S₁—S₃ — probne sonde

Poljanska uz glavnu cestu koja vodi od Kumrovcu za Celje. Položaj ovih Gradina izabran je ne samo zbog njegove prirodno povoljne konfiguracije terena već je taj znalački izbor lokaliteta bio podređen nadzoru sutlanske doline kao i okolnih brežuljaka na susjednom slovenskom teritoriju, koji geografski pripada Kozjanskom.

Radi lakše orijentacije ove dvije Gradine označila sam na slijedeći način: Gradina I — to je Špičak, brijeg koji ima oblik kupolastog uzvišenja utvrđenog

suhozidnim bedemom koji se pruža kružno a presječen je samo mjestimično s dva ulaza (A i B) i prirodnim škrapama (Sl. 1). Ulazi u Gradinu I bili su postavljeni na sjeveroistočnoj i jugozapadnoj strani. Ovo je pretežno kamenita glavica sa strmim padinama na kojima su neki pojasevi prekriveni zemljom i niskim raslinjem a na samom vrhu nalazi se manji kružni plato koji je vjerojatno služio kao refugij na ovako dominantnom položaju u slučaju opasnosti. Do sjeveroistočnog ulaza vodila je prilazna rampa u

dužini od 24 m na mjestu gdje s istočne i zapadne strane gradinski pojas završava dubokim prosjecima. Kameni bedem zaštićuje u polukrugu sjeverozapadnu (u dužini od 52,30 m) i zapadnu stranu (u dužini od 29 m), čija se visina na krajevima sužava i postepeno nestaje u prirodnim liticama u kojima su na dva mjesta probijeni prolazi. Najsnažniji dio bedema podignut je na sjeverozapadnoj strani na najnižoj točki koja štiti pristup Gradini I s okolnih visoravni. Na osnovu ovih podataka moglo bi se pretpostaviti da na Gradini I Špičak nije bilo veće naselje jer konfiguracija terena nije omogućavala slobodniji prostor za podizanje nastambi, što ne znači da ih nije bilo, a njihov se broj može utvrditi samo sustavnim iskopavanjima. Moglo bi se također pretpostaviti upravo u vezi s malom površinom unutar bedema da je Gradina Špičak mogla služiti i kao refugijum jer je, kao što će se vidjeti na Gradini II, moglo biti veće naselje.

Gradina II nema nikakav određeni naziv a nalazi se jugoistočno od Gradine I Špičak, elipsastog je oblika i orijentirana je po dužini u pravcu sjever – jug. Kao što se vidi na planu ona je utvrđena bedemom i to na zapadnoj i južnoj strani. Na istočnoj strani se bedem prekida jer je tu i najveći pad terena pa s te strane Gradinu II nije trebalo zaštićivati. Na blagom prilazu Gradini II na sjevernoj strani nije mogao biti zapažen trag bedema mada bi Gradina II upravo na tom mjestu trebala biti zaštićena. Obzirom da se tu nalazi godinama obrađivano zemljište moguće je da je kamen bedema prilikom oranja odstranjivan i na taj način uništen dio utvrde. Najlakši pristup na Gradinu II moguć je danas sa sjeverne strane Bojačnog utabanom stazom do platoa koji se pruža u dužini od oko 42 m a od istoka prema zapadu širok je 12 × 27 m. Istočna strana Gradine II prirodno je zaštićena strmim stjenovitim terenom koji se naglo ruši u podnožje Atomskih toplica. Na zapadnoj strani od bedema Gradine II prema Gradini I teren se blago spušta i tu je također bio dio naselja.

Na Gradini I i II tijekom 1986 i 1987 godine izvršena su probna istraživanja i to:

– na Gradini I Špičak otvorena je poprečna sonda na sjeverozapadnom bedemu, da bi se ispitala struktura i način gradnje bedema. Sonda 2 bila je veličine 5 × 2 m. Ispod tankog sloja humusa nalazilo se veće kamenje koje nije bilo posebno obrađeno a složeno je u dva paralelna zida između kojih je prostor ispunjen sitnijim kamenjem i zemljom. Ovaj zid podignut je na živoj stijeni a njegova očuvana visina bila je 0,75 m. (T. 12:1 – 2)

Na platou Gradine II otvorena je sonda na zemljištu Slave Jesih gdje je prilikom rekognosciranja ustanovljena najveća gustoća površinskih nalaza. Sonda je bila veličine 8 × 2 m a orijentirana u pravcu sjeveroistok jugozapad s podjelom u kvadratnu mrežu a za nultu točku odabran je sjeveroistočni rub sonde. Nakon skidanja površinskog humusnog sloja debljine od 0,15 do 0,20 m, ustanovljen je sloj svijetlo smeđe zemlje pomiješan sa sitnijim kamenjem koji je sezao do dubine 0,55 m a sadržavao je brojne fragmente kasnobrončanodobne keramike, pršljenove, školjke, životinjske kosti (jelena, srne i goveda), drozge s najvećom gustoćom nalaza u četvrtom i petom kvadrantu a ispod njega pojavio se kamen živac. U ovim kvadrantima uz istočni i zapadni rub iskopa po-

javilo se veće kamenje slagano u suhozid u nepravilnim međusobnim razmacima, visine od 0,35 m a u dužini do 1,80 m uz dobro nabijenu podnicu. Po svemu sudeći ovi dijelovi arhitekture mogu se tumačiti kao ostatak jednog dislociranog stambenog objekta sa djelomično očuvanim južnim i istočnim zidom, građenim u tehničkom suhozidu, kojem je pripadao poremećeni niz kamenja uzrokovan obradom oranice plugom a uslijed toga i poremećenom stratigrafijom.

Zapadna padina Gradina II je najniža u odnosu na cijelu visoravan bez naglašenog istočnog ruba jer se na ovom dijelu teren naglo spušta u nizinu s položajem koji ima dosta oštar pad od istoka prema zapadu sa znatnom visinskom razlikom do 8 m. Stratigrafija na donjoj terasi pokazala je slične karakteristike kao i ona gornja čime se s ostalim elementima dopunjuju podaci stečeni na Gradini II. (T. 10:2–3) Ovdje je otvorena Sonda 3 veličine 12 × 2 m a redosljed pojedinih slojeva je slijedeći: sloj humusne zemlje do 0,15 m, zatim sloj svijetlo smeđe zemlje pomiješan sitnijim kamenjem do 0,45 m debljine s kulturnim ostacima a nakon toga na dubini od 0,45 do 0,70 m pružao se sloj tvrde ilovače, ispunjen na pojedinim mjestima slojem od 0,5–0,10 m pepela i pougljenjenog drveta. Ovim radovima potvrđena je pretpostavka da je na ovom platou podignuta kuća čija se djelomično sačuvana osnova zida pratila uz sjeverni rub iskopa, veličine 5,20 × 4. Osnova kuće sastojala se od neobrađenog većeg kamenja slagano u tehničkom suhozidu čiji je međuprostor ispunjen sitnijim kamenjem. Prirodna stijena iskorištena je za zapadni i južni zid prostorije dok se istočni zid na donjem rubu izgubio uz ivicu padine. Uz unutrašnji sjeveroistočni zid nađeno je manje ogrišće od zapečene zemlje veličine 0,55 × 0,70 m na podnici od čvrsto nabijene ilovače, čija je prosječna debljina iznosila 0,20 m. Najveća koncentracija nalaza pratila se uz istočni zid prostorije, među kojima prevladavaju ulomci keramike, pršljenovi za vretena, grijalice, drozga, životinjske kosti, ulomci žrvnja, kameni brus i gotovo neznatni nalazi bronce koja se pri dodiru pretvarala u prah.

Na temelju stratigrafskih pokazatelja i analize keramičkog materijala dosadašnja istraživanja ukazuju na postojanje jednoslojnog naselja s tankim kulturnim slojem debljine 0,30–0,40 m u sondama na gornjem i donjem platou Gradine II.

Keramika je vrlo dobro zastupljena ali u znatnoj mjeri fragmentirana sa vrlo malo primjeraka ornamentirane keramike što još više otežava rekonstrukciju oblika a samim time i njezinu precizniju determinaciju. Ipak, zahvaljujući dosta dobroj očuvanosti keramičkih nalaza uspjeli smo izdvojiti bitne fragmentirane profile kao i one s određenom ornamentikom iz kuće 1 (Sonda 3), čije smo analogije potražili u istovremenim naseljima i nekropolama sjeverozapadne Hrvatske a osobito jugoistočnog Alpskog područja s kojom pokazuje najviše srodnosti. Među keramičkim inventarom zastupljena je gruba keramika radena od pročišćene gline s primjesom sitnijeg ili krupnijeg pijeska a ponekad i sitnijim kamenčićima. Stijenke ovih posuda su dosta debele a površina je u pravilu neravna i slabo obrađena. Na nekim posudama izražene su različite boje, pa na primjer prevladava siva do oker-smeđa sa tamnijim mrljama koje su nastale uslijed oksidacionog pečenja. U ukupnom ke-

ramičkom inventaru ova vrsta keramike je najbrojnija u odnosu na finiju keramiku koja je slabije zastupljena. Izrađena je od dobro pročišćene gline, površina je posve glatka, tankih stijenki, sive, smeđe i ciglastocrvene boje, a na pojedinim fragmentima uočljivi su tragovi poliranja.

Ornamentalni motivi vrlo su siromašni, stilski ujednačeni i javljaju se na određenim mjestima na posudama. U pravilu ukrašavanje je ograničeno na užu pojas površine, donji dio vrata i ramena posude a rjeđe na obod i to kod keramike grube fature.

Od ornamentalnih tehnika ukrašavanja najšire je zastupljeno oštro i plitko urezivanje (T. 1:4,8;2:1,3), horizontalno kaneliranje (T. 1:3), ponekad u kombinaciji sa urezanim cik-cak linijama (T. 1:4), koso kaneliranje (T. 1:2,6) te facetiranje na drškama posuda (T. 3:2)

Urezivanje se javlja najčešće na ramenu posude čiji su geometrijski motivi uglavnom pravolinijski, jednostruke ili dvostruke horizontalne linije (T. 1:1) ponekad u kombinaciji sa kružićima (T. 1:1) ili samostalno cik-cak linije (T. 2:1). Na nekim finijim posudama sa urezanim ornamentom (T. 2:3) zapaženi su tragovi inkrustacije. Kao čest motiv ukrašavanja koristi se plastični ornament u različitim kombinacijama, horizontalnim ili vertikalnim trakama s okruglim ili izduženim udubljenjima prsta (T. 1:7,10;4:6-8). Na prema van izvijenim obodima ovaj se ornament javlja u vidu prelomljene trake (T. 5:1:2).

Uz razne tipove keramike na ovom lokalitetu dobro su zastupljeni i neki tipovi drški na osnovu kojih se mogu kronološki odrediti pojedini primjerci keramike. Uglavnom su to vertikalne drške koje su spajale trbuh s vratom posude okruglog presjeka bez ikakvog ornamenta (T. 6:4), horizontalne drške postavljene na trbuhu posude (T. 3:3) ili jednostavne trakaste drške (T. 2:4;3:4) koje su se upotrebljavale kroz cijelo kasno brončano doba. Među rijedim primjercima susreću se facetirane trakaste drške koje su nadvisivale obod posude (T. 9:3). Dobro su zastupljene masivne jezičaste drške od kojih obično polaze simetrično postavljene plastične trake sa otiscima prsta oko gornjeg ili donjeg dijela posude (T. 3:5;6:3). One su vjerojatno pripadale posudama većih dimenzija. Za ukrašavanje koriste se i bradavičasta ispupčenja, pojedinačno simetrično raspoređena po dva ili više, tako da dijele ornament na više jednakih cjelina, najčešće duguljastog oblika (T. 2:1;2). Primjer četvrtaste drške s proširenim i vertikalno izvedenim gornjim dijelom (T. 2:7) nalazimo na susjednim lokalitetima u srodnim naseljima i nekropolama Ha B₁ stupnja kao u Dobovi,⁶ Pobrežju,⁷ Kiringradu,⁸ Turskoj kosi.⁹

Između ostalih fragmenata posuda otkriveno je mnoštvo keramičkih pršljenova, okruglog i bikoničnog oblika s istaknutim profiliranim kružnim otvorom u središnjem dijelu i skoro sva su dobro obradena (T. 4:9-12). Spomenimo još i nalaz piramidalnog utega (grijača) od pročišćene gline horizontalno probušenog u gornjem dijelu (T. 9:1).

Sl. 2

U bogatom inventaru nalaza grupe Ruše u Štarskoj poseban značaj imaju amfore s dvijema ručkama, različitih oblika i dimenzija od kojih su neki tipovi zastupljeni i na Špičkovoj gradini. Ističe se tip male trbušaste amfore (Sl. 2) s koničnim vratom, s prema van izvijenim obodom čiji je prelaz ramena u vrat posude ukrašen s tri horizontalno žljebljene kanelure i sa simetrično postavljenim vertikalnim bradavicama na ramenu posude. Horizontalne kanelure prema mišljenju Starea¹⁹ nisu služile samo kao ukras na amfori već su imale i drugu funkciju, da dijele visoki vrat od ramena posude, slijedeći dalje tipološki razvoj ovih amfora s izduženim koničnim vratom i spljoštenim bikoničnim trbuhom. Analogije za našu amforu mogu se naći u Mariboru¹¹, Pobrežju¹², Hajdini¹³, i Rušama¹⁴. Porijeklo ovih trbušastih amfora s visokim koničnim vratom ima svoje uzore u oblicima grupe Baierdorf-Velatice, datirane grobom iz Velatice u ranije razdoblje Ha A stupnja starije kulture polja sa žarama.¹⁵

Zastupljeni su i fragmenti posuda poluloptastog trbuha s lagano prema van izvijenim obodom čije je rame ukrašeno cik-cak linijom (T. 2:1) koju prekida bradavičasta drška a ponekad dopunjeno dvostrukim nizom urezanih zarezata (T. 2:3). Ovaj motiv ukrašavanja često je zastupljen na našem lokalitetu, kakve sličnosti nalazimo i na srodnim lokalitetima podravske grupe Ruše kao u grobu 69 u Pobrežju, datirane u Ha B₁ stupanj.¹⁶

Među ostalim keramičkim nalazima zastupljeni su fragmenti posuda sa široko na van izvijenim obodima, čiji je rub ukrašen otiskom prsta (T. 5:1–2). Ove posude vjerojatno pripadaju jajolikim ili trbušastim loncima hrapave fakture na vanjskoj i unutrašnjoj površini. Inače, horizontalni i vertikalni nizovi plastičnih traka ukrašeni otiscima prsta ili nekog drugog predmeta čine najčešći način ukrašavanja keramike na Špičaku koja predstavlja u suštini vrlo jednostavan oblik plastičnog ukrasa keramike kulture polja sa žarama.

Jedan od najbrojnije zastupanih keramičkih oblika na Špičaku čine zdjele sa uvučenim ili proširenim ravnim obodom. Kako se moglo uočiti po nađenim ulomcima, glina iz koje su radene ove posude dobro je pročišćena, jednakomjerno obrađena a na nekim mjestima opaža se trag mehaničkog glačanja. Prevladavaju zdjele glatkog uvučenog oboda (T. 8:2–4), ponekad s bradavičastim drškama (T. 8:5), dok su rjeđe nalaženi ulomci oboda ukrašeni plitkim kosim kanelurama (T. 1:2,6). Našim zdjelicama analogne primjere ukrašavanja oboda posude širokim kosim kanelurama nalazimo u inventaru nalaza iz naselja i nekropole datiranih u Ha A stupanj.¹⁷ Mladi tipovi ovih posuda sa Špičaka karakteristična su pojava kulture polja sa žarama kroz cijeli Ha B stupanj na teritoriju srednjeg Podunavlja, jugozapadne Panonije do jugoistočnog Alpskog područja.

Srodne ovom tipu javljaju se poluloptaste zdjelice s trakastim drškama koje nadvisuju obod posude (T. 9:3). Osobito su ove zdjelice zastupljene u naselju na Ptujском gradu¹⁸, nekropola Pobrežju¹⁹, Mariboru²⁰ Dobovi²¹ i Velikoj Gorici²². Osim ovog tipa javljaju se i konične zdjele širokog oboda, ponekad ukrašene u donjem dijelu plastičnom trakom (T. 8:1), kakve nalazimo u Pobrežju²³, Rušama²⁴, Hajdini²⁵ i Ptuj²⁶.

Gledano u cjelini tipovi naših posuda ne istupaju iz ustaljenih oblika posuda u podravskim naseljima i nekropolama grupe Ruše kasnog brončanog doba. U dosadašnjem skromnom inventaru nalaza iz ovog naselja nemamo osobito tipičnih vrsta karakteristične keramike poznatih iz susjednih nalazišta, kao velike bikonične amfore²⁷ te osobito omiljele vrčeve različitih oblika s karakterističnom ornamentikom zastupanom u Rušama²⁸, Pobrežju²⁹ i Mariboru³⁰.

Na osnovu dosadašnjih nalaza u vezi s analizom materijala sa Špičaka, proizlazi da je keramika u uskoj vezi s grupom Ruše i njenim osobitostima, kako u oblikovnom smislu tako i u ornamentici s bogato urezanim motivima koji joj daju svojstven regionalni značaj kasnog brončanog doba u Slovenskom Podravlju.

Materijal se po oblicima i ornamentici uklapa u okvire kulture polja sa žarama Müller-Karpovog Ha A₂ i B_{1,3} stupnja za srednjeevropsku periodizaciju.

Vjerujemo da će daljnja istraživanja na ovom bogatom arheološkom lokalitetu proširiti spoznaju o značaju ovog lokaliteta kroz određena povijesna razdoblja, za što pružaju indicije površinski nalazi s obližnjih položaja na području sela Bojačno.

BILJEŠKE — NOTES

1. Istraživanja su sufinancirana sredstvima Skupštine općine Klanjec i SZ-a za kulturu općine Klanjec.
2. J. Klemenc, Blatt Rogatec, Zagreb, 1939, 76.
3. Zdravilišče Atomske toplice — Podčetrtek, Podčetrtek 1980, 5–6.
4. J. Klemenc, o.c. 63–64.
5. Ovime se najljepše zahvaljujem kolegici D. Balen-Letunić iz Arheološkog muzeja u Zagrebu koja mi je dala na uvid nalaze sa Špičaka. Radove je vodila mr. I. Pavišić u suradnji s mr. Z. Tomičićem. U ekipi su sudjelovali studenti arheologije: A. Fortuna, A. Gruborović, M. Krpan-Ivić, M. Baldini, B. Barac, B. Buj, M. Došen, I. Karavanić, J. Ložuk i R. Starac — svima se najljepše zahvaljujem. Posebno zahvaljujem prof. R. Drechsler-Bižić na brojnim stručnim podacima kao i prof. M. Plešku na prikupljenom materijalu s ovog lokaliteta.
6. F. Starc, Dobova, knj. 2, Brežice 1975, T. 60:5;66:2.
7. S. Pahić, Pobrežje, Ljubljana 1972, T.11:16; 13:2.
8. D. Balen-Letunić, Prehistorijski nalazi s gradine Kiringrad, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, 3.s.XX/1987, T.2:1.
9. L. Čučković, Prehistorijska gradina Turska kosa, Katalog izložbe, Karlovac 1983, fig.9.
10. F. Stare, Ilirsko grobišće na Zgornji Hajdini pri Ptuj, Arheološki vestnik I/1–2, Ljubljana 1950/ 37 sq.
11. H. Müller-Karpe, Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen, Röm.-Germ. Forschungen, 22/1959, T.12:1915.
12. S. Pahić, o.c. (nota 2), T.8:6.
13. H. Müller-Karpe, o.c. (nota 6), T.117:30.
14. S. Pahić, Drugo žarno grobišće v Rušah, Razprave IV/3–1957, T. II.3; III:2.

15. K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*, Zadar 1973, 160 sq.
16. S. Pahič, o.c. (nota 2), T.14:9-11.
17. S. Gabrovec, *Praistorija jugoslavenskih zemalja*, knj. IV/1983, T.VII:10.
18. J. Korošec, *Predzgodovinska naselbina na Ptujskem gradu*, Dela 6/1951, sl.19.
19. S. Pahič, *Nekaj najdb iz žarnega grobišča na Pobrežju pri Mariboru*, *Arheološki vestnik* V/2-1954, T.1:9;4:13.
20. H. Müller-Karpe, o.c. (nota 8), T.120:28.
21. F. Stare, o.c. (nota 1), T.34:13; 38:3.
22. K. Vinski-Gasparini, o.c. (nota 10), T.105:7.
23. S. Pahič, o.c. (nota 2), T.17:3.
24. S. Pahič, o.c. (nota 9), T.XVII:2.
25. F. Stare, o.c. (nota 5), risba 4b
26. J. Korošec, o.c. (nota 13), sl. 33 a
27. S. Pahič, o.c. (nota 9), T.XL:2.
28. S. Pahič, o.c. (nota 9), T.I:5;IV:5.
29. S. Pahič, o.c. (nota 2), T.5:8; 10:10.
30. H. Müller-Karpe, o.c. (nota 8), T.119.
31. Crteže izradio K. Rončević kojem se najljepše zahvaljujem.

THE RESULTS OF THE TRIAL EXCAVATIONS OF THE LATE BRONZE AGE HILLFORT ŠPIČAK IN BOJAČNO, HRVATSKO ZAGORJE

Summary

The hillfort of Špičak is situated in a dominant position on the fringes of the village of Bojačno beneath the hamlets of Harina Zlaka and Luka Poljanska. From this position a magnificent view of the wider surroundings is afforded in the direction of Kozjansko in Slovenia and of castles and estates such as Mali and Veliki Tabor and Miljana in Hrvatsko Zagorje. Špičak (k. 493) is a twin hillfort referred to in this text as Gradina I and Gradina II. Gradina I is dome-shaped with three slight terraces of which the largest and lowest is on the north-west side. The circular plateau at the summit served as a refuge. A 24 m long access causeway led to the hillfort entrance situated on the north side. The natural defences of the hillfort were such that only a part needed to be protected by a rampart. The strongest section of the rampart was on the north-west side and, as shown by the excavation, was constructed of dry-stone walling. Gradina I and Gradina II are connected by a gentle saddle which consists of two spacious terraces on which prehistoric settlement structures were built. Traces of buildings were followed on both terraces while on the lower, where the investigations were concentrated, an east-west orientated house was found with dimensions of 5 x 4 m. The archaeological deposit was very shallow with a depth of only c 0.60 m. It contained numerous fragments of pottery, loom weights, a heater, animal bones, shells and snail shells, a fragment of a mill-stone, slag from metal-working and remains of bronze which turned to dust when touched. The hard clay base of a smaller house and the remains of daub were also found. The greatest concentration of finds was by the east wall of this smaller house.

On the basis of stratigraphy and the analysis of the ceramic material a single-phase settlement with a thin cultural layer 0.30 to 0.40 m deep is supposed and is found on both upper and lower plateaus of Gradina II.

Pottery, although abundant, is very fragmentary and only rarely bears ornamentation. These factors make the reconstruction of the shapes difficult and therewith any

further analysis. Nevertheless, owing to the relatively well-preserved fragments, certain profiles have been determined from House 1 (Trench 3).

Analogies are to be found in the contemporary settlements and cemeteries of north-west Croatia and especially of the south-east Alpine area where the greatest similarities were found. Coarse ware was made of clay with the inclusion of larger or smaller grains of sand and smaller stones. The walls of the pots are quite thick, the surfaces uneven and poorly worked. The colours vary from grey to ochre-brown with darker patches due to oxidation during firing. The coarse ware is much more plentiful than the fine ware. The fine ware is made of refined clay, has smooth surfaces, thin walls and is grey-brown and brick red in colour. Some fragments show traces of polishing.

Ornamental motifs are poor, stylistically uniform and appear in the same places on the pots: that is on the lower parts of the necks and shoulders and only occasionally on rims, the latter being found only on coarse ware.

The ornamentation techniques most frequently used are those of sharp and narrow incising (T. 1:4,8;2:1,3), horizontal grooving (T. 1:3), sometimes in combination with incised zig-zag lines (T. 1:4), transverse grooving (T. 1:2,6) and faceting on handles (t. 3:2).

Incising is mostly on the shoulders of the pots and takes the form of straight-lined geometrical motifs, single or double horizontal lines (T. 1:1), sometimes in combination with small circles (T. 1:1) or individual zig-zag lines (T. 2:1) On some of the fine ware with incised ornamentation (T. 2:3) traces of encrustation are present.

A further form used is plastic ornamentation in various combinations, horizontal or vertical strips with round or oval finger impressions (T. 1:7,10;4:6-8). On everted rim the strips take the form of interrupted lines (T. 5:1-2).

On the basis of various handle types, some pottery can be chronologically determined: the vertical handle types with a round section connecting the belly of the pot with its neck and without ornamentation (T. 6:4); horizontal handles placed on the belly of the pot (T. 3:3); simple band handles in use throughout the whole of the late Bronze Age (T. 2:4;3:4). Among the rare examples are faceted band handles which extend above the level of the rim (T. 9:3). Massive tongue-like handles are well documented. They are usually the strating point for symmetrically-placed plastic strips with finger impressions which extend round the upper or lower part of the pot (T. 3:5;6:3). Most probably these belonged to pots of large dimensions.

Nipple-like protrusions, symmetrically-placed in pairs or more, divided the ornamentation into more elongated units (T.2:1-2).

S quarc handles with an expanded upper part (T. 2:7) are found on the neighbouring sites and cemeteries of Ha B; as in Dobova,⁶ Pobrežje,⁷ Kiringrad,⁸ Turska kosa.⁹

Loom weights are of round and biconical shape with a round hole in the centre; almost all are very well made (T.4:9-12). The find of a pyramidal-shaped weight (heater) made of refined clay and with a horizontal hole in the upper part (T. 9:1) is also worthy of mention.

Amphorae with two handles of different shapes and dimensions are significant in the inventory of the finds of the Ruše group in Styria. Some of the types occur on Špičak, for example the small belly amphora (2.) with conical neck and everted rim. The point of transition of the neck into the shoulder is marked by three horizontal grooves and symmetrically-placed vertical nipples. Analogies are to be found in Maribor,¹¹ Pobrežje,¹² Hajdina,¹³ and Ruše.¹⁴ The origins of the belly amphorae with conical necks are to be sought in the shapes of the Baierdorf-Velatic group dated to the early period of Ha A of the early Urnfield Culture.¹⁵

Present are also fragments of half-spherical pots with slightly everted rims. The shoulder is decorated in a zig-zag

line (T. 2:1) which is interrupted by a nipple-like handle and occasionally by a series of double incised lines (T. 2:3). This motif is frequently found on Špičak and can also be seen on the related sites of the Ruše group, for example in Grave 69 at Pobrežje dated to Ha B₁.¹⁶

Further forms are pots with widely-everted rims decorated with finger impressions (T. 5:1-2). They were probably egg-shapes. The type of decoration of plastic strips with finger impressions was the most common on Špičak and it represents a simple decoration of the Urnfield Culture.

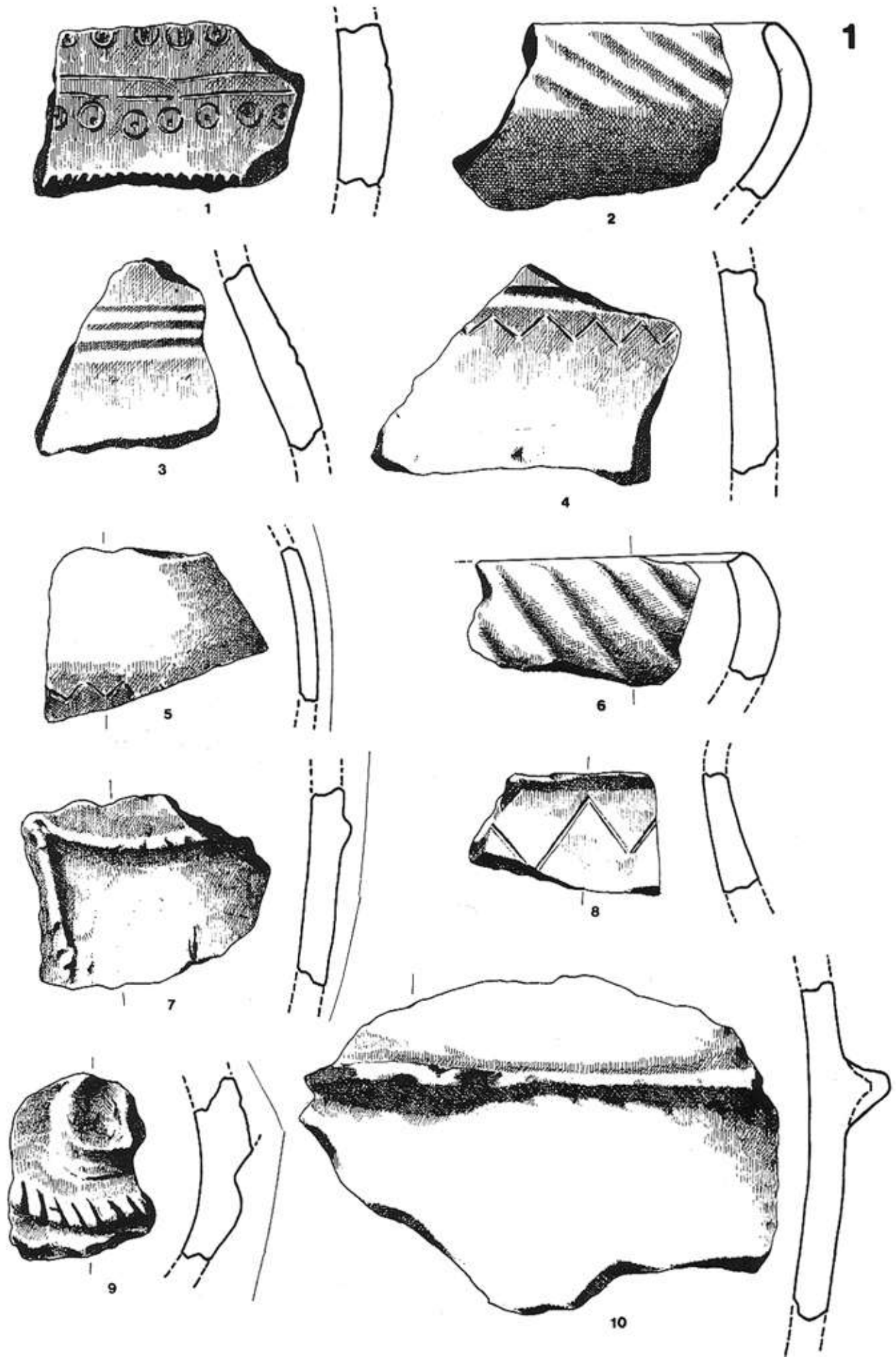
One of the most commonly-occurring types on Špičak is the bowl with an inverted, or flat, widened rim. The bowls are made of refined and carefully-worked clay and have traces of burnishing. Most inverted rims are plain (T. 8:2-4), sometimes with nipple-like handles (T. 8:5), whereas the rims decorated with shallow, transverse grooves (T. 1:2,6) are rare. These last find their analogies on sites and cemeteries dated to Ha A.¹⁷ Later forms of these pots, as those from Špičak, are characteristic of the Urnfield Culture throughout Ha B in the area of the middle Danube basin, south-west Pannonia and the south-east Alpine area.

Also present are half-spherical bowls with banded handles extending above the rim (T. 9:3). They are to be found on Ptujski grad,¹⁸ in the cemetery of Pobrežje,¹⁹ Maribor,²⁰ Dobova²¹ and Velika Gorica.²² In addition to this type conical bowls with wide rims sometimes decorated with a plastic strip (T. 8:1) are found. Similar bowls are known from Pobrežje,²³ Ruše,²⁴ Hajdina²⁵ and Ptuj.²⁶

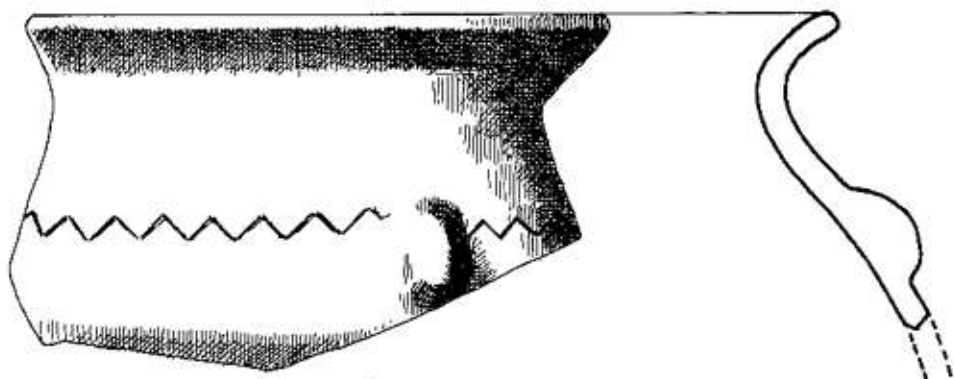
In general the types of our pots fit into the known typology of pottery of the sites and cemeteries of the Drava valley Ruše group of the late Bronze Age. In the rather poor inventory of finds from Špičak to date some typical pottery types known from neighbouring sites are missing such as large biconical amphorae²⁷ and in particular flagons of various shapes and characteristic ornamentation well-documented at Ruše,²⁸ Pobrežje²⁹ and Maribor.³⁰

On the basis of the material revealed thus far, the pottery from Špičak is closely connected with the Ruše group especially the richly-incised motifs which give a special regional identity to the late Bronze Age in the Slovene Drava Valley.

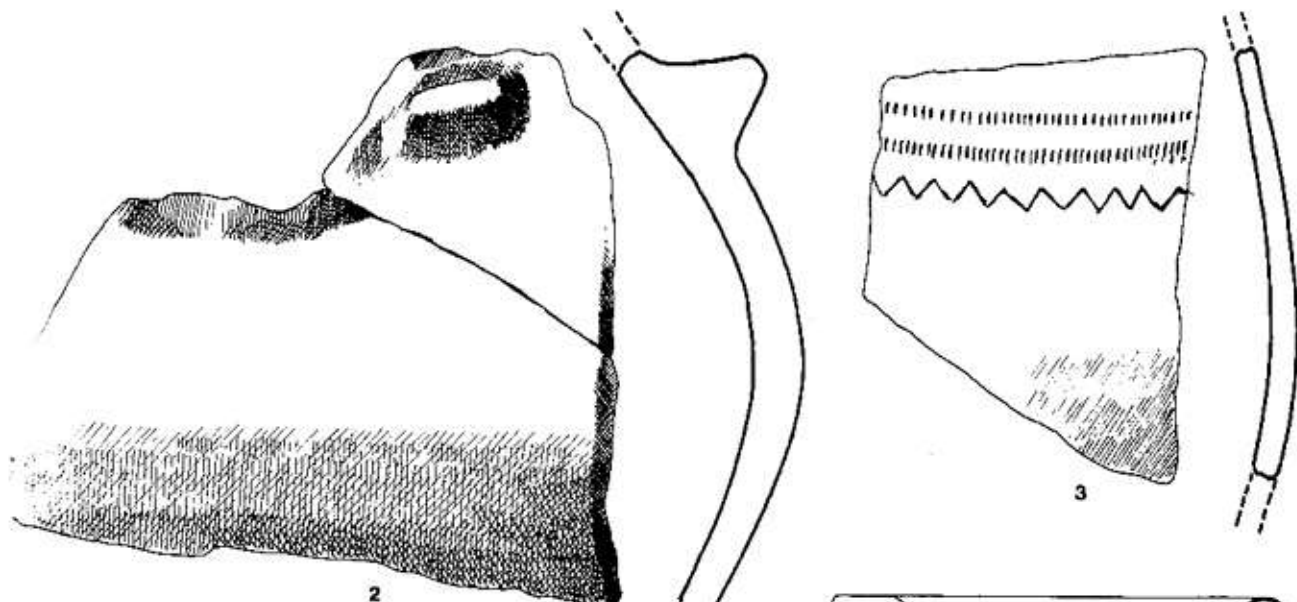
The material belongs to the Urnfield Culture and is to be dated to Müller-Karpe's Ha A₂ and B₁₋₃ of the central European chronology.

2

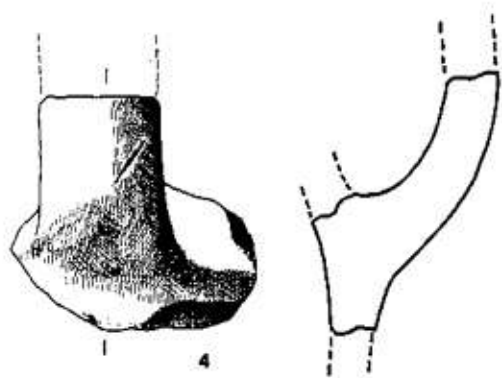

1

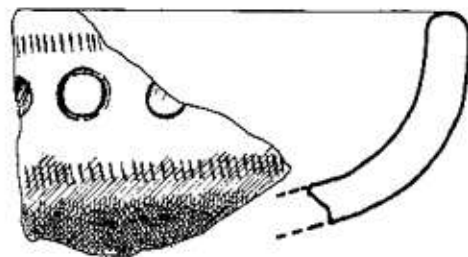

2

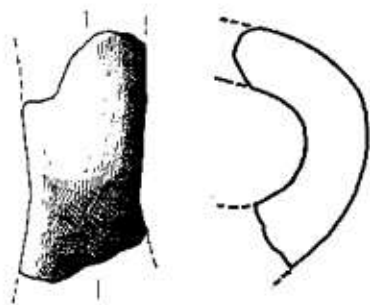
3

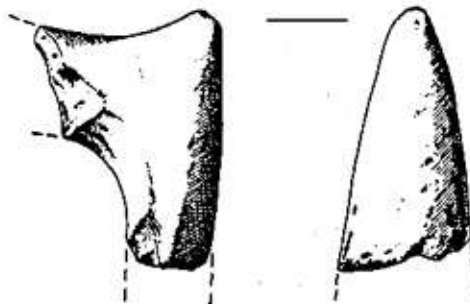
4

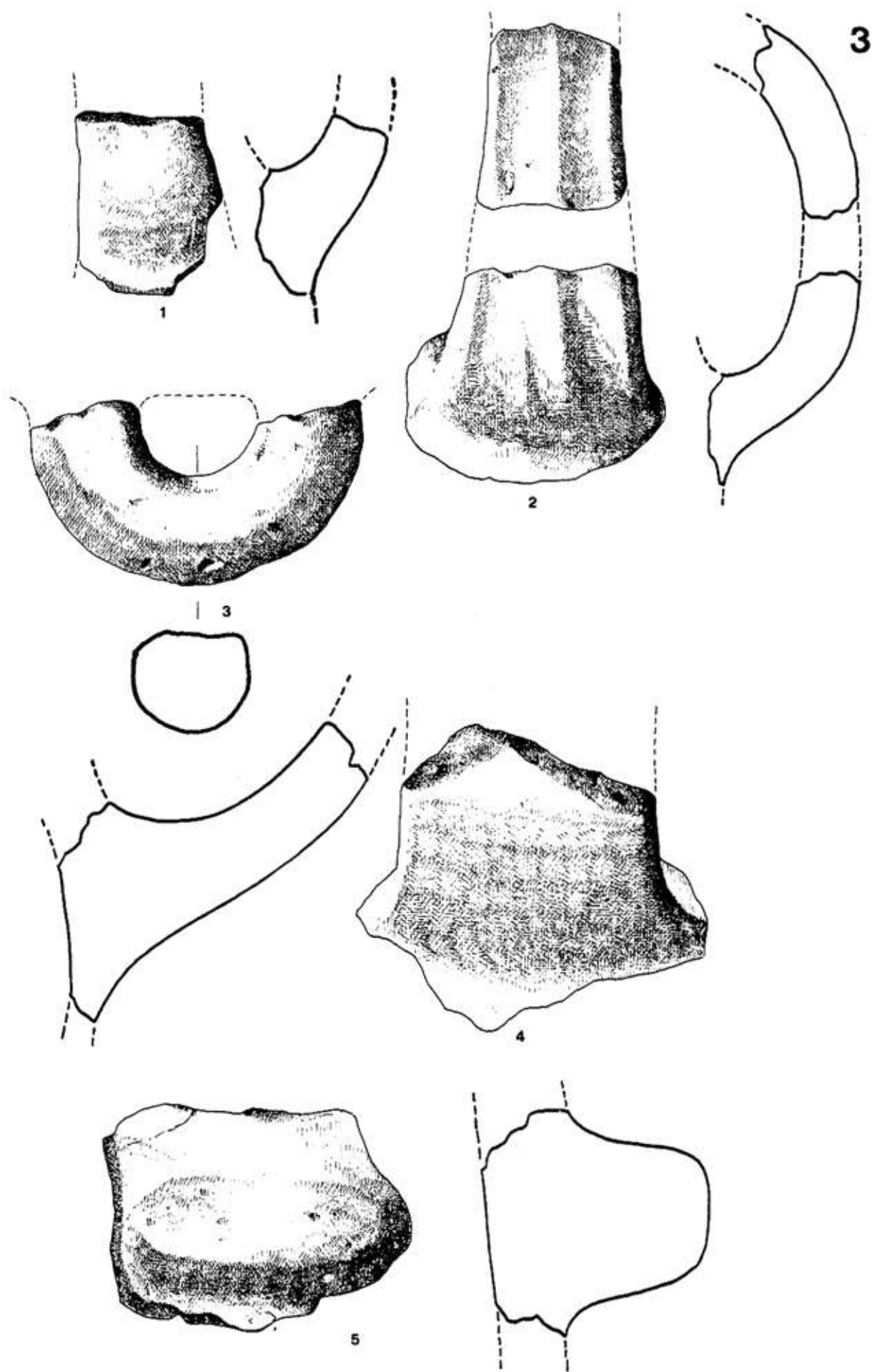
5

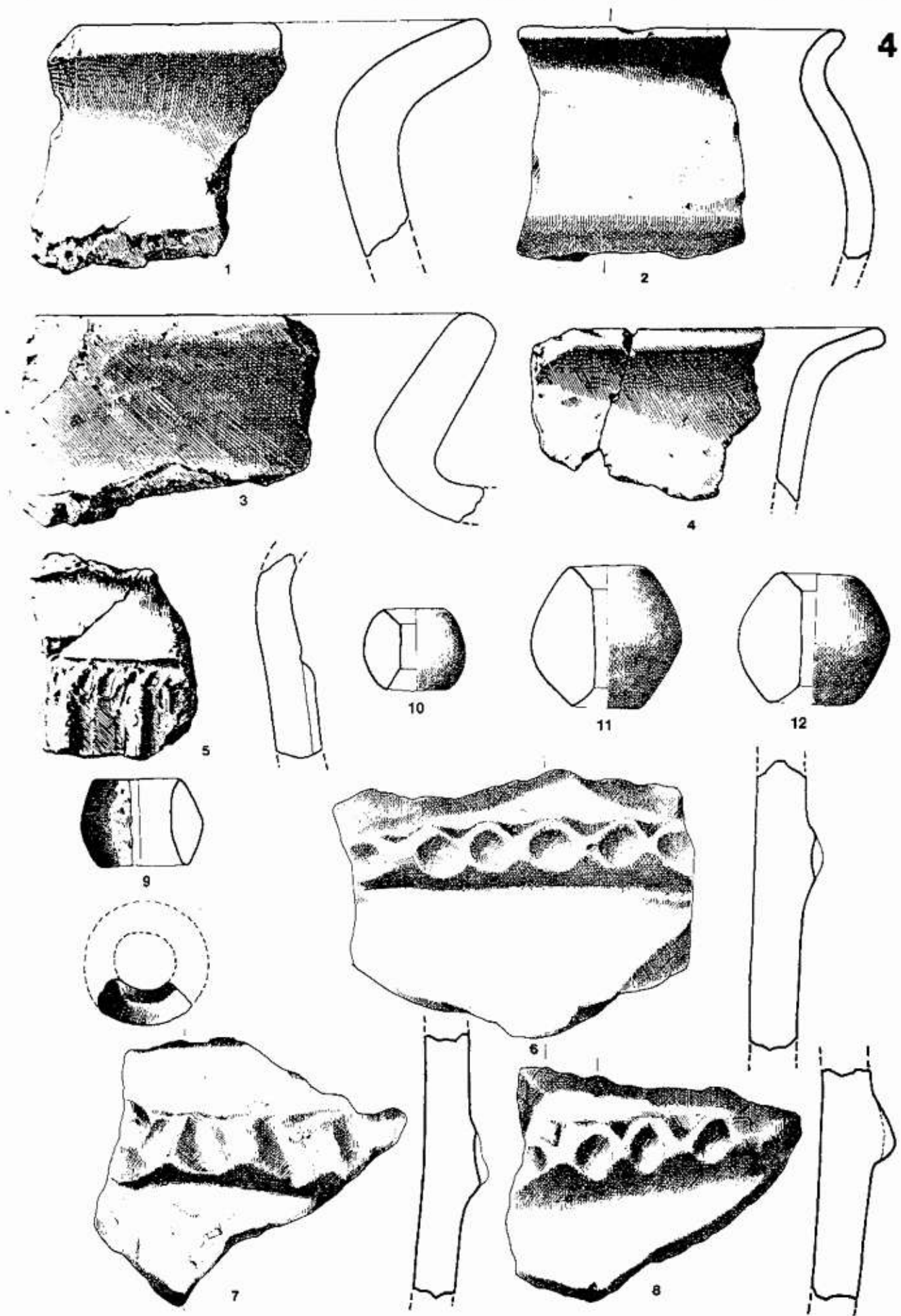

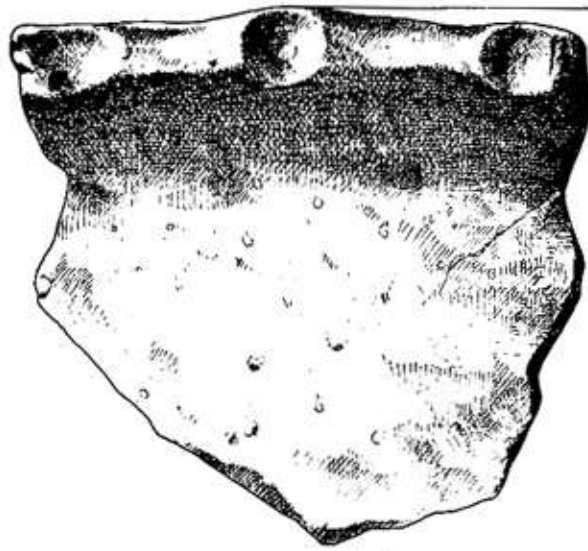
6

7

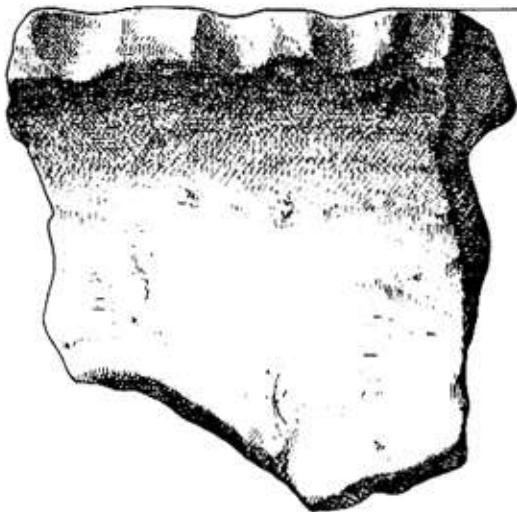

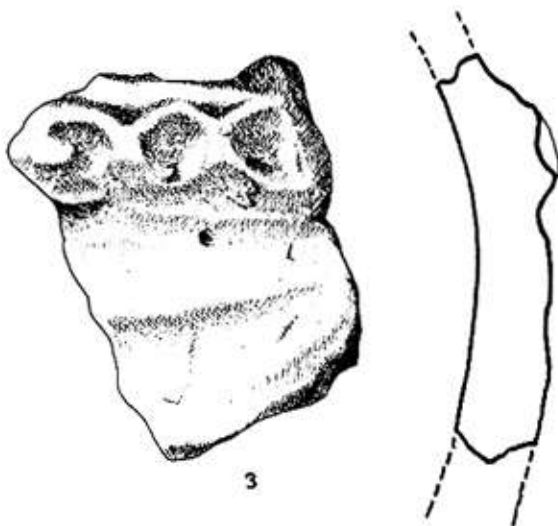
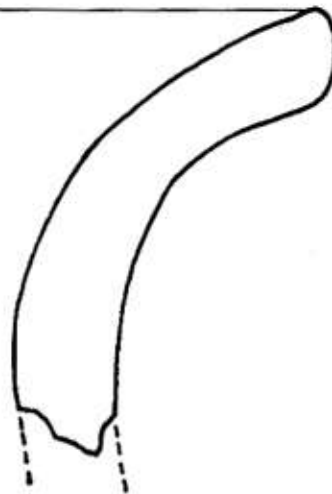
1

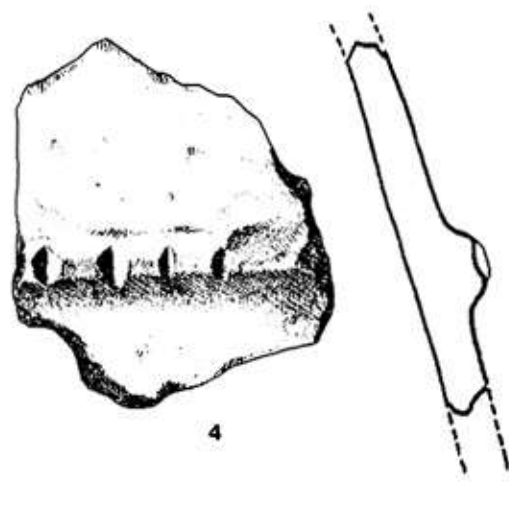
5

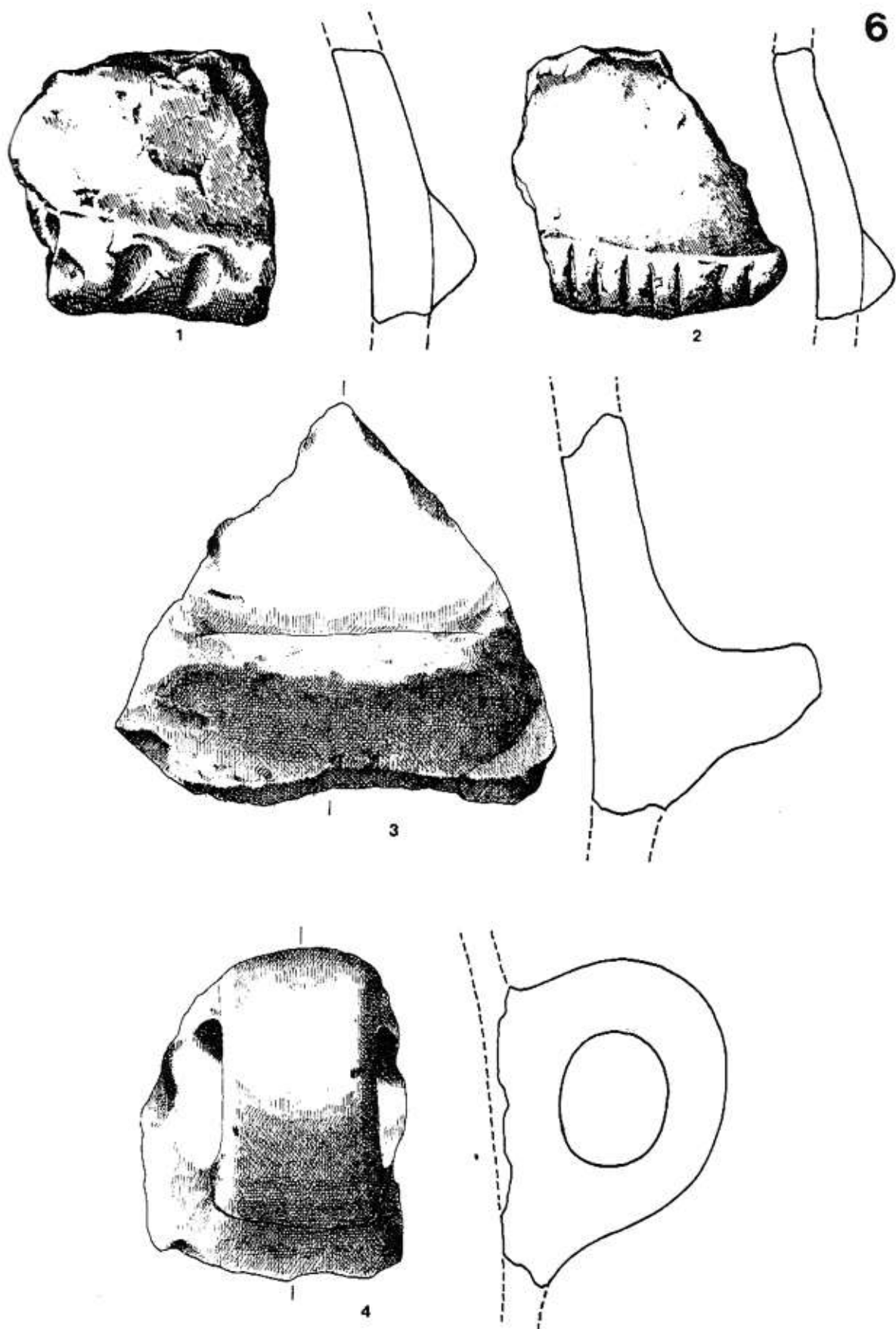
2

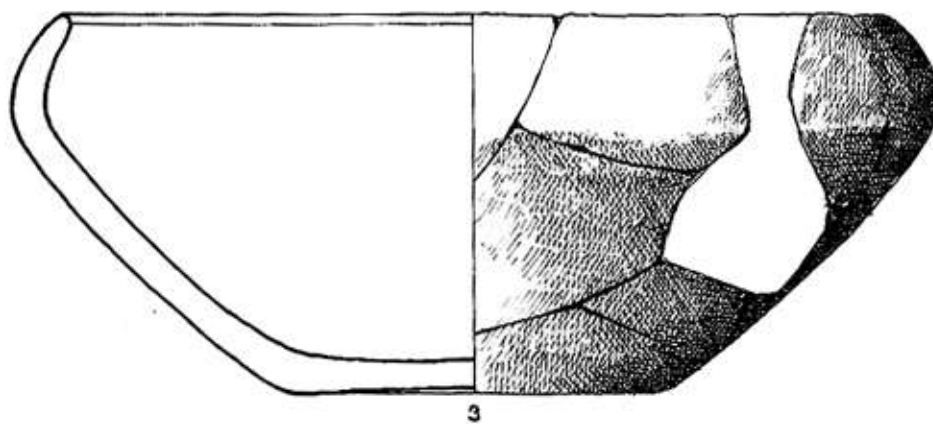
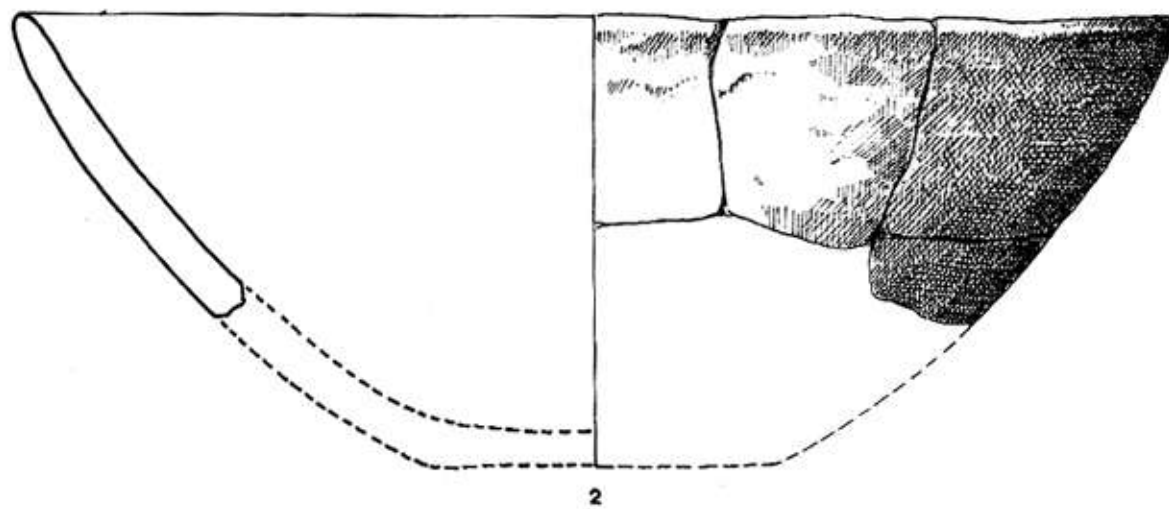
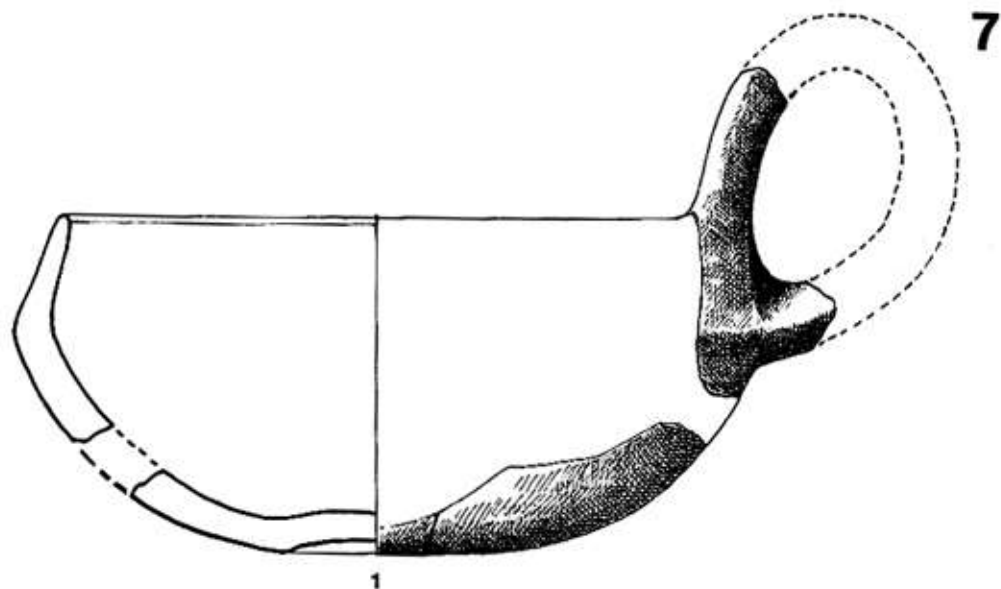

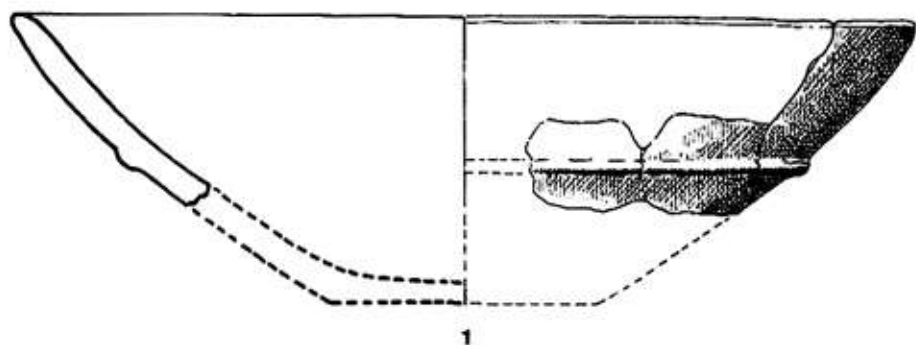
3

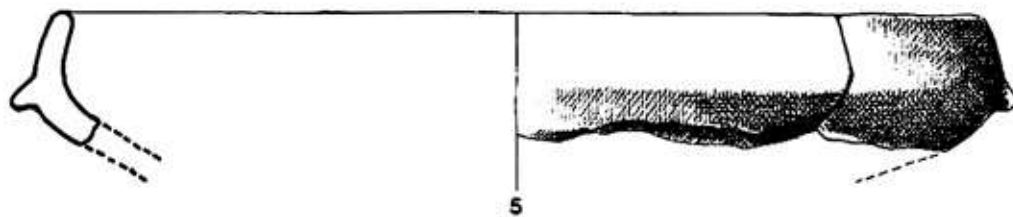
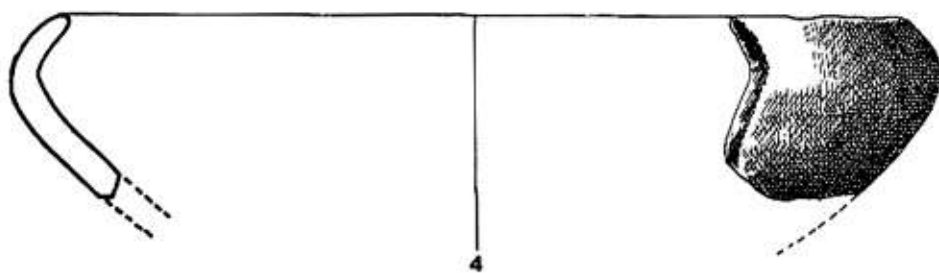
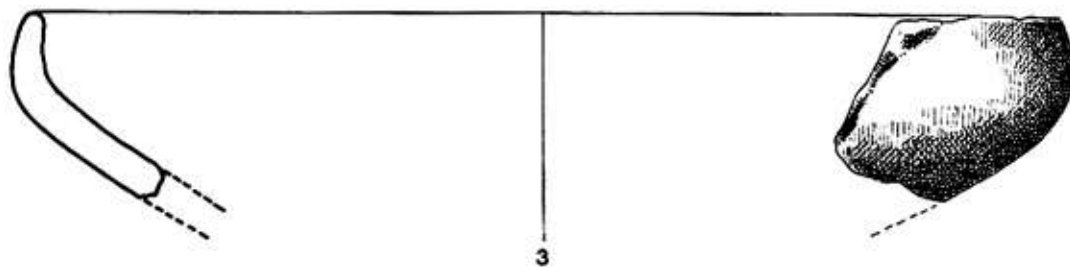
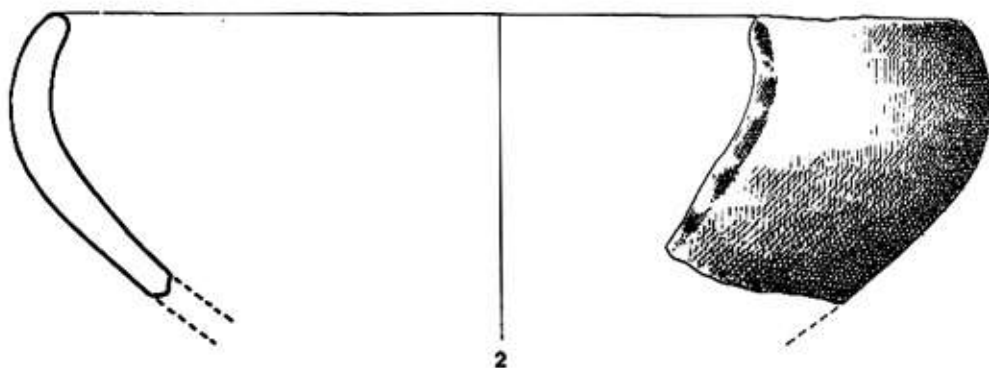
4

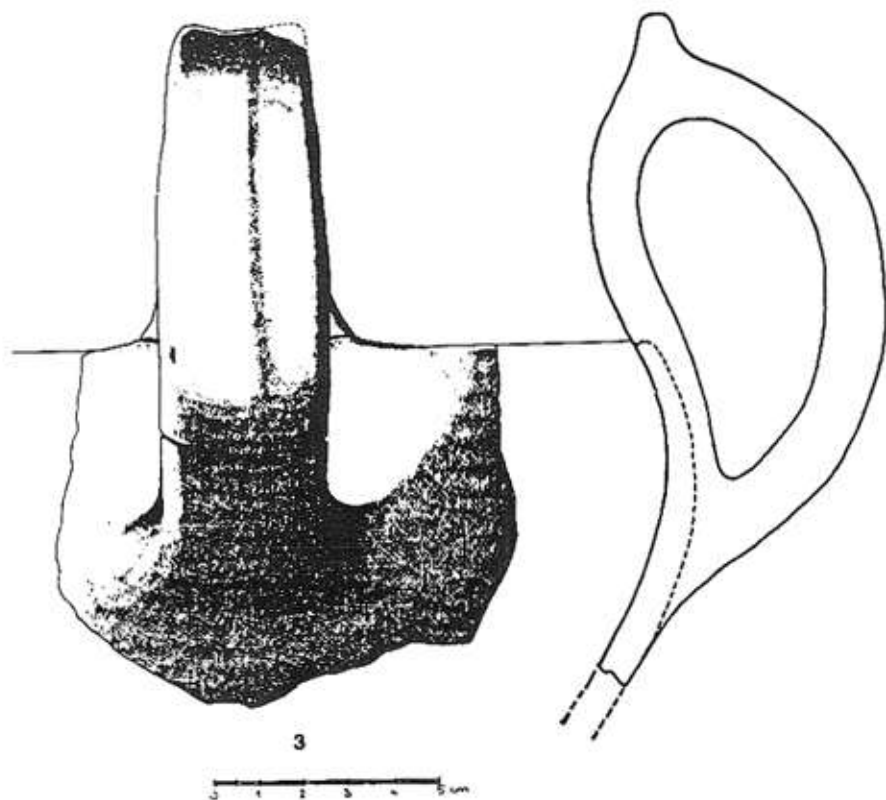
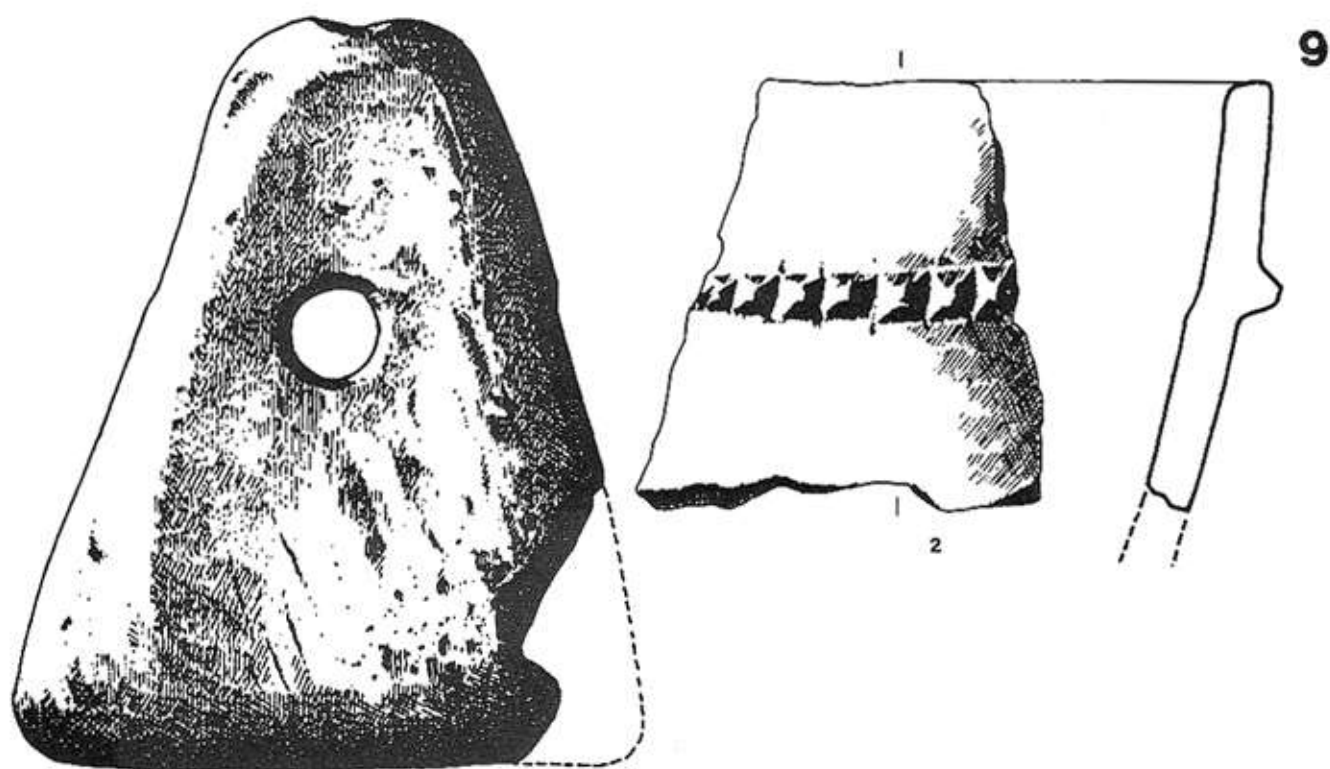

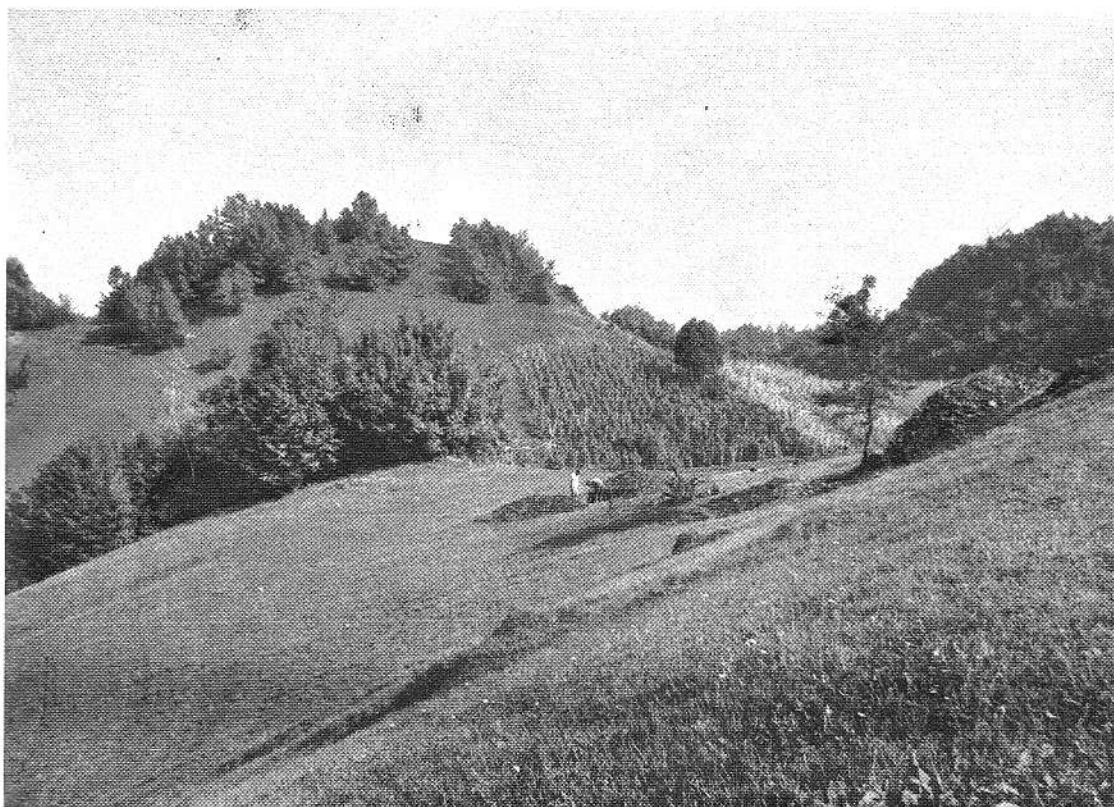

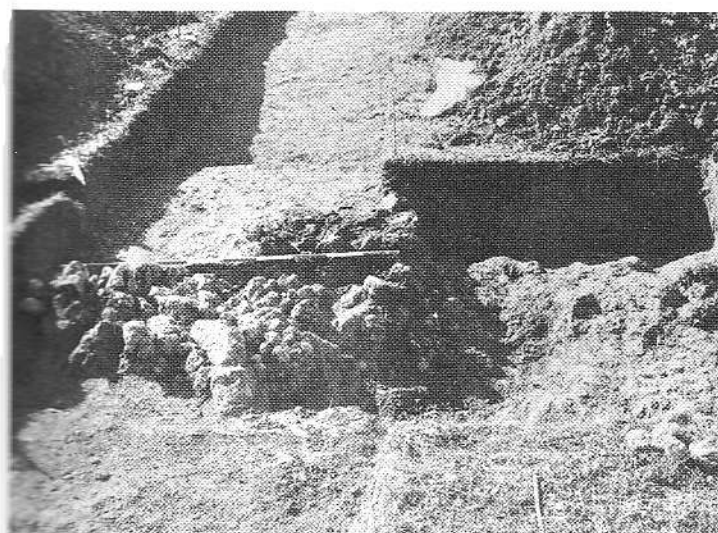
8

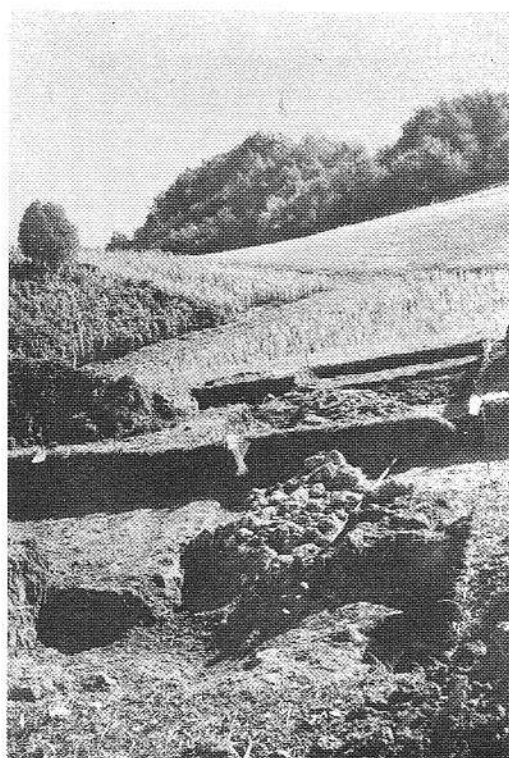

1

2

3

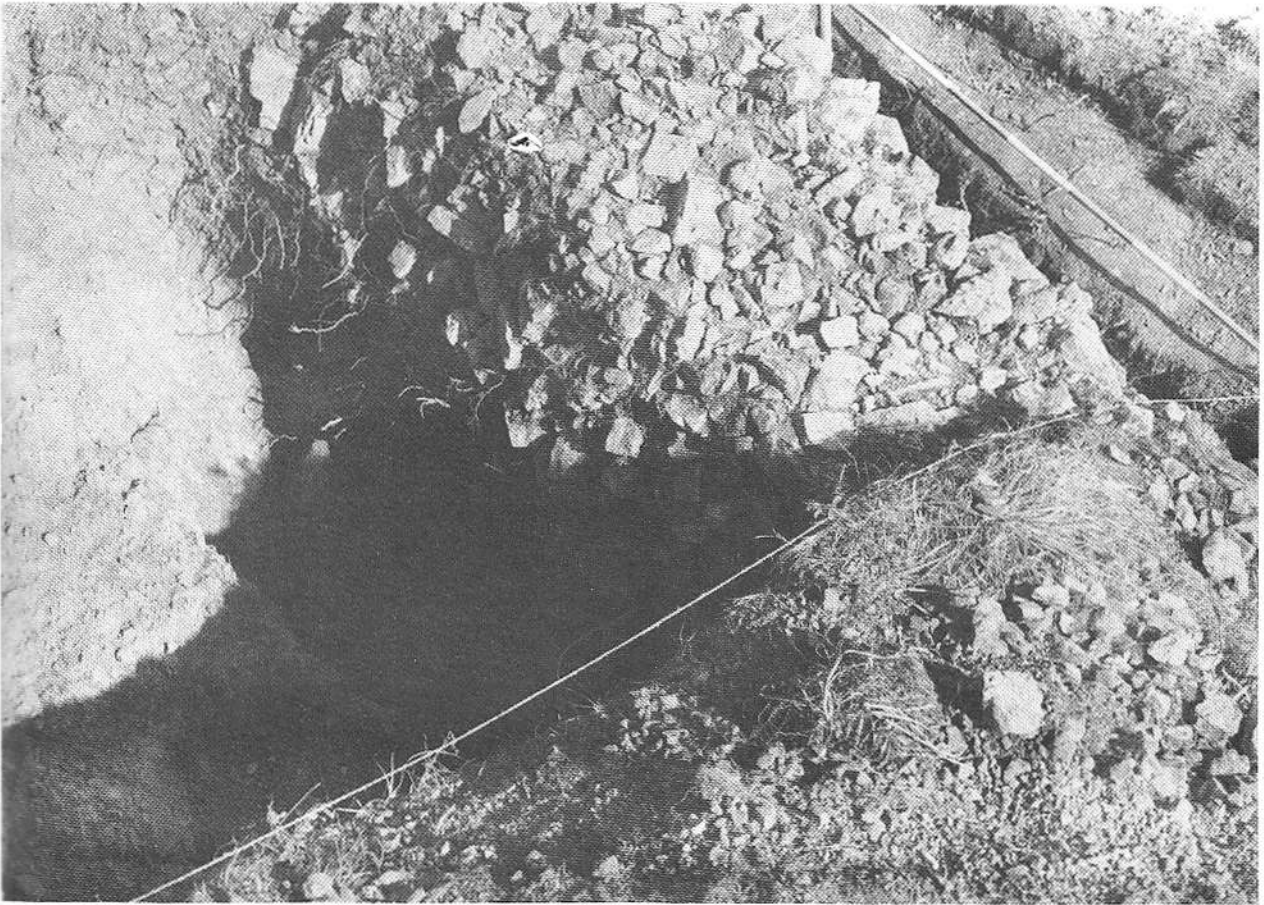
1

2

3

1

2